

## مشخصه‌های جمعیت‌شناختی سالمندی و

## سهم رسانه در برنامه‌سازی برای سالمندان

سید علیرضا هاشمی

400hashemi@gmail.com

### چکیده

در این گزارش با نگاهی مختصر به تحولات جمعیتی در ایران، به تعریف واژه سالخوردگی از دیدگاه جمعیت‌شناسی و به بررسی ویژگی‌های اجتماعی سالخوردگان در ایران می‌پردازیم، سپس به علل افزایش تعداد سالخوردگان یا سالخوردگی جمعیت، مسایل و پیامدهای ناشی از آن و در انتها به سهم رسانه ملی در پرداخت به موضوع سالخوردگان به عنوان جمعیتی رو به فزون در کشور، و نیاز به برنامه‌سازی یا آماده نمودن بسترهای لازم برای برنامه‌سازی آتی در رسانه ملی پرداخته می‌شود.

**کلید واژه‌ها:** تحولات جمعیتی، سالخوردگی، رسانه ملی، برنامه‌سازی، رادیو و تلویزیون

### مقدمه

پیری یا سالمندی به عنوان آخرین دوره زندگی انسان همواره مورد توجه متفکران علوم انسانی و زیست‌شناسی بوده و هست. این دوره از زندگی که معمولاً با بالا رفتن سن برای افراد مطرح می‌شود، در بسیاری از موارد مسائلی چون ضعف قوای جسمانی، از کار افتادگی، معلولیت، تنهایی و احتمالاً بی‌سرپرستی، فقر و

تنگدستی را به همراه دارد. بروز این گونه مسایل برای سالمندان بسته به این که فرد کهنسال در چه جامعه‌ای و با چه فرهنگی زندگی می‌کند، از نظر کیفی و کمی با تفاوت‌های بسیاری همراه است (سام آرام، ۱۱۳).

امروزه مسایل و مشکلات سالمندان که با افزایش تعداد و نسبت آنها در جهان مرتبط بوده، اهمیت زیادی یافته است. بطوریکه سال ۱۹۹۹ میلادی، سال بین‌المللی سالمندان نام نهاده شده بود. در همین زمینه سیاست‌ها و برنامه‌هایی در مورد بهبود وضع رفاهی سالمندان تصویب و اجرا گردیده که به اصول سازمان ملل معروف شده است.

سالخوردگی جمعیت در کشورهای در حال توسعه به دلیل بالا بودن میزان سالیانه رشد جمعیت با سرعت اتفاق نمی‌افتد و به همین دلیل کشورهای در حال توسعه فرصت لازم برای مقابله با مسایل ناشی از تغییر ساختار سنی برخوردارند. به بیان دیگر سالخوردگی جمعیت که از کاهش میزان مرگ و میر و طولانی شدن امید زندگی و همچنین کاهش میزان مولید ناشی شده، باعث افزایش جمعیت سالخورده کشور هم از نظر تعداد و هم از نظر نسبت گردیده است.

در کشور ما با اینکه در حال حاضر تعداد سالمندان درصد کمی از جمعیت را به خود اختصاص داده است، اما فزونی سرعت رشد جمعیت سالمندان در مقایسه با رشد جمعیت کل کشور، لزوم برنامه‌ریزی آینده‌نگر- از جمله برنامه‌سازی در شبکه‌های رادیو و تلویزیونی- برای کنترل مسایل قابل تصور این گروه از جمعیت را توجیه می‌نماید.

جمعیت سالخورده علاوه بر داشتن یک سری عوارض و مسایل فردی، ممکن است برای جامعه نیز مسایل و مشکلاتی را پدید آورد که این امر در جوامع شهری بیشتر به چشم می‌خورد. در کشور ما نیز تغییر ساختار خانواده بر اثر توسعه‌ی شهرنشینی و صنعتی شدن آن باعث شده است که سالخوردگان احساس آسیب پذیری بیشتری داشته باشند. در چنین حالتی وظیفه جامعه، سالمندان، خانواده و بخصوص رسانه ملی ایجاب می‌کند که شرایط خود را با وضعیت جدید سازگار نمایند و نقشی را که قبلاً داشته‌اند، تغییر دهند. از مهمترین مسایلی که

در شرایط تحول سریع اجتماعات شهری و صنعتی جامعه بوجود می‌آید، می‌توان به شکاف نسل‌ها، احساس انزوا و گوشه‌نشینی، بحران ارزشهای جامعه، وضعیت مسکن، بهداشت و تغذیه، مشکلات تأمین اجتماعی و غیره اشاره کرد.

با علم به اینکه بدون تردید درصد سالمندان جامعه، در سال‌های آتی افزایش خواهد یافت، ضروری است از هم اکنون صدا و سیما در چشم انداز افق رسانه و آینده‌نگری‌های خود، سهمی از برنامه‌های خود را به این قشر اختصاص و پیش‌بینی‌های لازم را اتخاذ نماید.

### نظری مختصر به تحولات جمعیتی در ایران

اگر نگاهی به زمینه‌های تاریخی تحولات جمعیت ایران داشته باشیم، متوجه می‌شویم که نرخ شدید رشد جمعیت کشور که در سال‌های نخست پس از انقلاب اسلامی (۱۳۵۷) شروع شده بود، در سال‌های اخیر تا حد زیادی کاهش یافته است. براساس نتایج سرشماری سال ۱۳۸۵ مرکز آمار ایران، جمعیت ایران برابر ۷۰/۵ میلیون نفر بوده، که ۳۵/۹ میلیون نفر آن را مردان و ۳۴/۶ میلیون نفر را زنان تشکیل می‌دهند که در مقایسه با جمعیت ۶۰ میلیون نفری سال ۱۳۷۵ مبنی خالص افزایشی در حدود ۱۴/۸ درصد یا ۱۰/۴ میلیون نفر در این فاصله زمانی بوده است.

روند رشد جمعیت ایران از گذشته تا به حال نشان می‌دهد که متوسط میزان رشد سالانه جمعیت در دهه ۱۳۴۵-۱۳۳۵ برابر با ۳/۱ درصد در سال بوده است، لیکن در دهه پس از آن در فاصله سال‌های ۱۳۵۵-۱۳۴۵ با کاهش روبرو بوده و به ۲/۷۱ درصد در سال رسیده است. جمعیت کشور در دهه ۱۳۶۵-۱۳۵۵ از رشد بالائی برخوردار بوده و به ۳/۹ درصد در سال افزایش یافته است. در دهه دوم انقلاب، سیاست تعدیل جمعیت با کاهش نرخ مولید و کنترل آن حاصل گردید، در این دهه، نرخ رشد جمعیت از ۳/۹ درصد دهه قبل به ۱/۹۶ درصد در دهه ۱۳۷۵-۱۳۶۵ کاهش یافته و در دهه ۱۳۸۵-۱۳۷۵ به نرخ رشد ۱/۶۱ درصد رسیده است.

بررسی آمار و ارقام سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن و آمارگیری‌های جاری جمعیت نشان می‌دهد که ایران در دهه ۱۳۶۵-۱۳۵۵ با افزایش شدید باروری روبرو بوده است. به گونه‌ای که در اثر افزایش تعداد موالید، رشد طبیعی سالانه جمعیت کشور از ۲/۷ درصد در دهه ۱۳۵۵-۱۳۴۵ به ۳/۴ درصد در دهه ۱۳۶۵-۱۳۵۵ رسیده است.

در جدول و نمودار شماره (۱) روند تحولات درصد رشد سالانه جمعیت کشور طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۳۵ به تفکیک مناطق شهری و روستایی ارائه شده است. همچنان که ملاحظه می‌شود طی ۵۰ سال گذشته نرخ رشد جمعیت در مناطق روستایی به استثناء سال‌های ۱۳۶۵-۱۳۵۵ همواره کاهش یافته است، حتی از دهه ۱۳۷۵ به بعد درصد رشد سالانه جمعیت در مناطق روستایی منفی شده است. روند تغییرات رشد جمعیت در مناطق روستایی کشور نشان می‌دهد که طی چند دهه گذشته همواره پتانسیل مناطق روستایی کشور برای حفظ جمعیت رو به کاهش بوده است.

### جدول ۱- تحولات درصد رشد سالانه جمعیت ایران به تفکیک

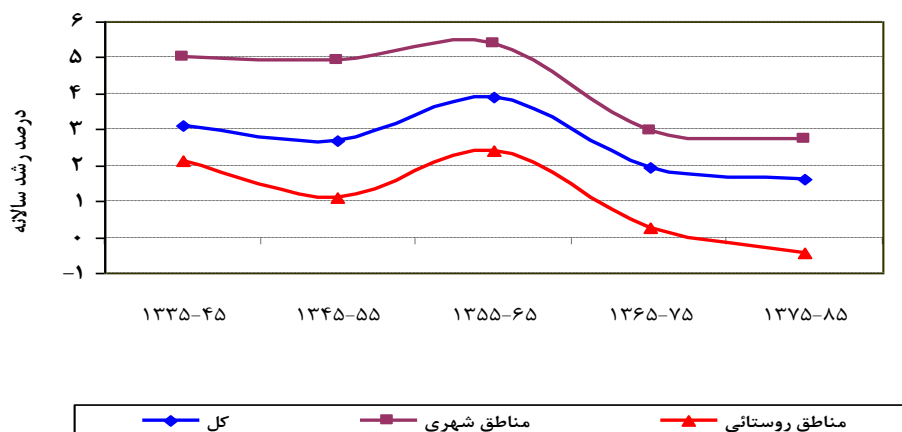
#### مناطق شهری و روستایی طی سال‌های ۸۵-۱۳۳۵

دوره سرشماری	رشد سالانه مناطق شهری	رشد سالانه مناطق روستایی	کل
۱۳۳۵-۴۵	۵/۰۲	۲/۱۳	۳/۱۳
۱۳۴۵-۵۵	۴/۹۳	۱/۱۱	۲/۷۱
۱۳۵۵-۶۵	۵/۴۱	۲/۳۹	۳/۹۱
۱۳۶۵-۷۵	۲/۹۵	۰/۲۸	۱/۹۶
۱۳۷۵-۸۵	۲/۷۴	-۰/۴۴	۱/۶۱

مأخذ: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن در سال‌های ۸۵-۱۳۳۵.

نمودار ۱- روند تحولات درصد رشد سالانه جمعیت ایران به تفکیک کل،

مناطق شهری و روستایی طی سال های ۸۵-۱۳۳۵



## اساس پیری جمعیت

امروزه برای سالمندی تعریف مشخصی وجود دارد: «سنی که در آن اکثر مردم از کار بازنشسته می شوند و از انواع خاصی از مزایای رفاهی مانند حقوق بازنشستگی برخوردار می گردند» (گیدنز، ۱۳۷۶: ۶۵۳). پایه و اساس پیری جمعیت فرایندی است تحت عنوان «انتقال جمعیتی» که در آن گذر مرگ و میر و سپس باروری از یک سطح بالا به طرف پایین کاهش می یابد (میرفلاح نصیری، ۲). کاهش باروری وقتی همراه با افزایش طول عمر باشد ساختار سنی جمعیت را تغییر می دهد و به طور نسبی وزن جمعیت را به گروه های سنی بالاتر منتقل می نماید. همچنین کاهش باروری اولین مشخصه ی پیری جمعیت است. در ایران کاهش باروری از نیمه دوم دهه ی شصت - بعد از سال ۱۳۶۴ - شروع شد. کاهش باروری به طرف پایین، کاهش مرگ و میر و بویژه در سنین بالا، نقش مهم و فزاینده ای در سالمندی جمعیت دارد.

جدول ۲- میزان باروری کل ، مرگ و میر عمومی و امید زندگی از سال ۱۳۵۵ تا ۱۳۸۵

سال	میزان باروری کل به تعداد فرزند	میزان مرگ و میر عمومی به هزار	امید به زندگی به سال
۱۳۵۵	۶/۰۸	۱۱/۵	۵۴
۱۳۶۵	۶/۳	۸	۵۹
۱۳۷۵	۲/۵۲	۷	۶۷
۱۳۸۵	۱/۸	۶/۵	۷۱

جدول شماره (۲) تحولات میزانهای باروری، مرگ و میر عمومی و امید به زندگی را در سالهای ۱۳۸۵-۱۳۵۵ نشان می‌دهد، همانگونه که ملاحظه می‌شود میزان باروری کل<sup>۱</sup> برای هر زن در کل کشور در سال ۱۳۵۵ برابر با ۶/۰۸ فرزند بوده است، که در سال ۱۳۸۵ به ۱/۸ بچه کاهش یافته است. میزان مرگ و میر عمومی نیز در سال ۱۳۵۵ برابر ۱۱/۵ فوت در هر هزار نفر جمعیت بوده که به ۶/۵ فوت کاهش یافته است. امید زندگی با ۱۷ سال افزایش به ۷۱ سال در سال ۱۳۸۵ رسیده است (محمودی، ۵ و ۷).

در اینجا منظور از نرخ باروری کل تعیین تعداد فرزندان است که جانشین والدین شوند، اگر این شاخص در حد ۲/۱ بچه یا کمتر باشد به معنی کاهش تدریجی جمعیت و نهایتاً انقراض نسلی است. با مراجعه به ارقام مرکز آمار ایران و سازمان ملل در سال ۱۳۸۵ این رقم برای کل کشور ۱/۸ فرزند است. یعنی ۱۸ فرزند با ۲۰ نفر والدین جایگزین می‌شود که ۲ نفر کمتر از حد جانشینی است. این رقم در سال ۱۳۸۹ به حدود ۱/۶ فرزند برای هر مادر رسیده است (همان، ۸). یادآور می‌شود که این شرایط مختص ایران نیست و هم اکنون تعدادی از کشورهای پیشرفته که نرخ باروری کلی آنها کمتر از ۲ است با ارائه مشوق‌هایی تلاش دارند تا والدین را به داشتن فرزند بیشتر ترغیب کنند.

## جمعیت سالمند و جمعیت سالخورده

در مطالعات جمعیت‌شناختی، سالمندی جمعیت به این معناست که نسبت افراد سالخورده به کل جمعیت در حال افزایش باشد. به عبارت دقیق‌تر، جمعیت رو به سوی سالمندی، جمعیتی است که بین ۷ تا ۱۴ درصد آن جمعیت را گروه‌های سنی ۶۵ ساله و بیشتر تشکیل دهند. این نسبت در جامعه سالمند بین ۱۴ تا ۲۰ درصد و در جامعه سالخورده ۲۰ درصد و بیشتر است. توضیح اینکه هرگاه میزان مرگ‌ومیر به حداقل خود برسد و میزان موالید هم کاهش یابد، جمعیت سالمندان افزایش می‌یابد (حسینی، وبگاه جمعیت‌شناسی). بر این اساس شاخص پیری / سالمندی جمعیت: به تعداد افراد ۶۰ ساله و بیش‌تر در هر ۱۰۰ نفر جمعیت کمتر از ۱۵ ساله (۱۴-۰) ساله اطلاق می‌شود (میر فلاح نصیری، ۷)؛ به گفته دکتر سهیلا خوشین رییس اداره سالمندان دفتر جمعیت و سلامت خانواده وزارت بهداشت و بر اساس تعریف سازمان جهانی بهداشت، سنین ۶۰ تا ۶۹ سال سالمند جوان، ۷۰ تا ۷۹ سال سالمند سالخورده و گروه سنی ۸۰ و بالاتر کهنسال اطلاق می‌شود (وبگاه پزشک).

## وضعیت جمعیت سالمندان در ایران

مطالعات نشان می‌دهد که در آینده روند سالمندی جمعیت با سرعت و شدت بیشتری به وقوع خواهد پیوست و در آینده نه چندان دوری ایران با پدیده سالمندی جمعیت و پس از آن با سالخوردگی جمعیت روبه‌رو خواهد شد. (حسینی، وبگاه جمعیت‌شناسی).

براساس گزارش بررسی ویژگی‌های اقتصادی و جمعیتی سالمندان در «ایران گذشته، حال و آینده» که از سوی مرکز آمار ایران انجام شده است، افزایش جمعیت سالمندان در مناطق روستایی کشور متفاوت از مناطق شهری بوده به طوری که این جمعیت از یک میلیون نفر در سال ۱۳۵۵ به ۱/۸ میلیون نفر در سال ۱۳۷۵ رسیده است. نسبت سالمندان در مناطق روستایی بیشتر از مناطق شهری است که علت آن مهاجرت جمعیت جوان روستایی

به شهرها است و پیش‌بینی جمعیت سالمند کشور نشان می‌دهد که در تمام استان‌های کشور جمعیت سالمندان طی ۱۵ سال پیش‌بینی (۱۴۰۰-۱۳۸۵) همواره روند افزایشی خواهد داشت.

همچنین جمعیت سالمندان مرد بین سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰ در اکثر استان‌ها بیشتر از زنان سالمند بوده است اما در سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۴۰۰ تعداد زنان سالمند در تمام استان‌ها بیشتر از مردان خواهد بود که حاکی از زنانه شدن جمعیت سالمند در سال‌های آتی است.

روند سالخوردگی و نسبت جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر به کل جمعیت در سال‌های مختلف استان‌ها به طور تقریبی الگوی یکسانی خواهند داشت و بر اساس تعریف سازمان ملل از جمعیت سالمند (هفت درصد و بیشتر) در سال ۱۳۸۵ تنها در استان گیلان و خراسان جنوبی است که به سن سالخوردگی رسیده است.

هفت استان از استان‌های کشور در سال‌های آینده به سن سالخوردگی (بیش از هفت درصد) خواهند رسید. بر اساس نتایج آخرین سرشماری در کشور، هم‌اکنون ۵/۱۹ درصد جمعیت کشور را افراد ۶۵ سال به بالا تشکیل داده که این میزان برای مردان ۵/۳۸ و زنان ۴/۹۹ درصد است.

بر اساس این گزارش استان‌های گیلان با ۷/۳۰، خراسان جنوبی با ۷/۰۳ و مرکزی با ۶/۸۶ در مرتبه‌های اول تا سوم از نظر بیشترین تعداد جمعیت سالخورده قرار دارند.

همچنین استان سیستان و بلوچستان با ۲/۹۵ درصد دارای کمترین جمعیت سالخورده در کشور است. بر اساس گزارش جمعیت برای سال ۲۰۱۰ میلادی، هم‌اکنون هشت درصد جمعیت جهان سالخورده هستند که این میزان در کشورهای در حال توسعه ۶ درصد و در کشورهای توسعه یافته ۱۶ درصد گزارش شده است (سایت خبری تابناک). رییس اداره سالمندان دفتر جمعیت و سلامت خانواده وزارت بهداشت نیز می‌گوید:

بر اساس نتایج مطالعات مرکز آمار ۲/۷ درصد جمعیت کشور سالمندان هستند، و بر اساس این برآورد در سال ۸۵، حدود ۶ میلیون سالمند در کشور وجود دارد. وی می‌افزاید: بر اساس پیش‌بینی کشوری و بر اساس فرضیه باروری متوسط (یعنی هر خانواده صاحب دو فرزند شود) تا سال ۲۰۵۰، یک چهارم جمعیت کشور را سالمندان



تشکیل می‌دهد (وبگاه پزشک). از این رو سالخوردگی در انتظار ایران است. گزارش سازمان ثبت احوال نیز پیش بینی می‌کند که ایران هم از «سالخوردگی جمعیت» مصون نمی‌ماند. و می‌افزاید: «حتی مقایسه تعداد گروه سنی ۶۵ سال به بالا و جمعیت ۳۰ تا ۶۰ سال کشور، نشان از افزایش آتی جمعیت سالمند دارد. هم‌اکنون جمعیت ۶۵ ساله‌های ایران، ۵ میلیون و ۶۰۰ هزار نفر است در حالی که جمعیت گروه سنی ۳۰ تا ۶۰ سال، حدود ۲۷ میلیون و ۵۰۰ هزار نفر هستند. حتی نگاهی به رابطه عددی این دو گروه سنی، این نتیجه را به یقین می‌رساند که جمعیت سالمند کشور در آینده نزدیکی رو به افزایش می‌رود (همان).

### جدول شماره ۳: تعداد، درصد و نسبت جنسی جمعیت سالمندان (۶۵ سال و بیشتر) در ایران بر حسب سرشماری‌های ۱۳۵۵-۱۳۸۵

سال	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵
تعداد	۱۱۸۶۴۷۰	۱۵۰۱۷۱۸	۲۵۹۵۱۸۱	۳۶۵۶۵۹۱
درصد	۳/۵۲	۳/۰۴	۴/۲۰	۵/۱۸
نسبت جنسی	۱۱۱	۱۰۴	۱۱۴	۱۱۱

با توجه به اینکه معمولاً امید به زندگی در مردان کمتر از زنان می‌باشد انتظار می‌رود که تعداد مردان کمتر از زنان باشد اما براساس اطلاعات ارائه شده در جدول شماره ۳، چنانچه مشاهده می‌شود نسبت جنسی برای تمام سرشماری‌ها بیش از ۱۰۰ می‌باشد. یعنی تعداد مردان سالمند بیشتر از زنان سالمند است که دلایل آن را می‌توان به بالا بودن میزان مرگ و میر زنان در دهه‌های گذشته مخصوصاً بدلیل مرگ و میرهای ناشی از زایمان و بالا بودن میزان مهاجرپذیری کشور که عمدتاً مردان می‌باشند، اشاره نمود. براساس سرشماری ۱۳۸۵ بیش از ۵/۱۸ درصد از جمعیت را افراد ۶۵ سال بیشتر تشکیل می‌دهد، بنابراین ساخت نسبی جمعیت ایران در حال گذر از

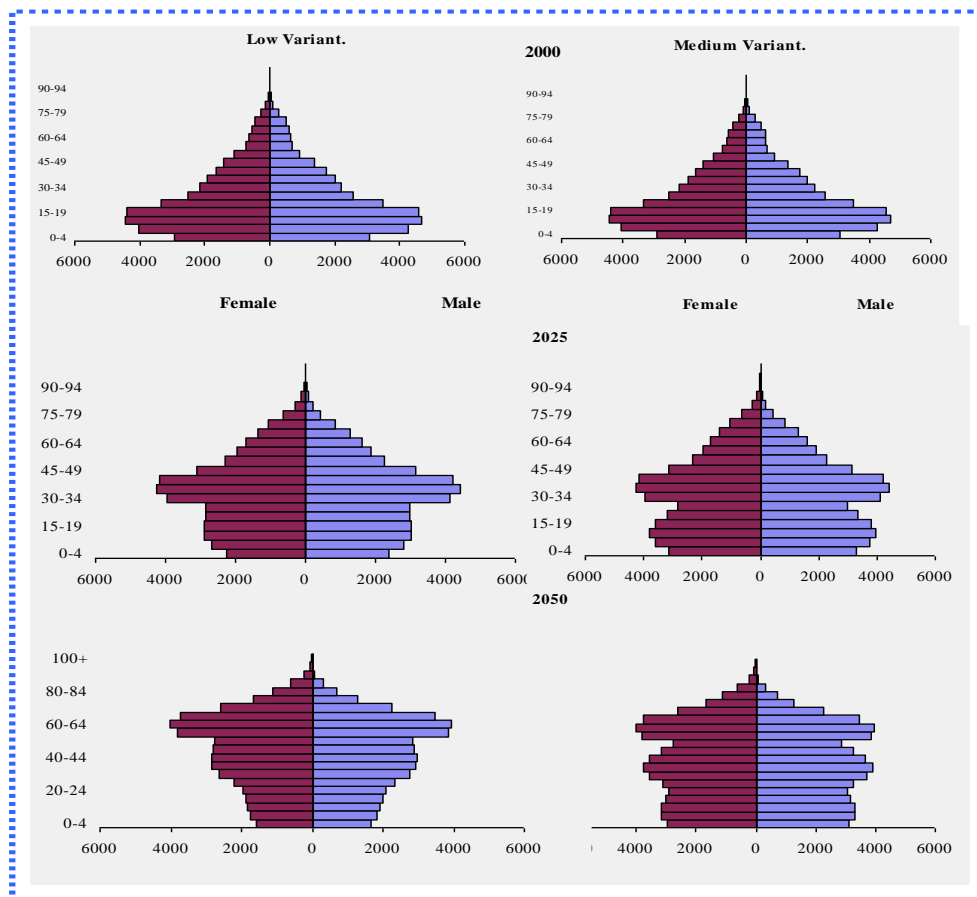
ساخت جوان به ساخت پیر یا سالخورده می‌باشد، و در سالهای آینده ساخت سنی جمعیت ایران سالمند خواهد شد. براساس پیش‌بینی صندوق جمعیت سازمان ملل در سال ۲۰۵۰، ۲۵/۹ درصد از جمعیت ۱۰۱۹۴۴ میلیونی ایران بالای ۶۰ سال خواهد بود، یعنی ۲۶۴۰۳ میلیون نفر (صندوق جمعیت سازمان ملل، ۲۰۰۴: ۵۴)

## پیش‌بینی جمعیت سالمندی در ایران

نمودار شماره ۲ هرم‌های سنی جمعیت ایران را در سال‌های ۲۰۰۰، ۲۰۲۵ و ۲۰۵۰ نشان می‌دهند. نمودارهای سمت چپ نشان‌دهنده گزینه رشد کم جمعیت ایران تا سال ۲۰۵۰ است. در این گزینه فرض شده است که میزان باروری کل از ۲/۰۸ بچه برای هر مادر به ۱/۳۵ بچه در سال ۲۰۵۰ برسد و نیز میانه سنی از حدود ۲۳ سال در سال ۲۰۰۵ به حدود ۴۸ سال در ۲۰۵۰ برسد و این همان وضعیتی است که اکنون بیشتر کشورهای اروپایی با آن مواجه هستند و از آن بعنوان مرحله سقوط جمعیتی یاد می‌شود. همچنانکه ملاحظه می‌شود، اگر روند رشد جمعیت ایران از این گزینه تبعیت کند در سال ۲۰۵۰ جمعیت کشور ما به شدت سالخورده خواهد شد. نمودارهای سمت راست نیز نشان‌دهنده گزینه رشد متوسط جمعیت ایران تا سال ۲۰۵۰ است.

## نمودار ۲: هرم‌های سنی پیش بینی جمعیت ایران در سالهای ۲۰۰۰-۲۰۲۵-۲۰۵۰

### براساس گزینه‌های رشد کم و رشد متوسط



(منبع: به نقل از مرکز بررسیهای استراتژیک، مقاله دکتر جواد محمودی: <http://www.css.ir/?p=۳۴۳>)

همچنانکه ملاحظه می‌شود در این گزینه، بین گروه‌های سنی جمعیت نوعی توازن برقرار است، و از سوی دیگر میزان باروری کل در حد جانشینی است. این وضعیت جمعیتی به این جهت مناسب به نظر می‌رسد که نشان دهنده نوعی تعادل در نسبت وابستگی، جمعیت در سن فعالیت، نسبت سالمند به جمعیت جوان و میزان رشد متعادل نسبت به حجم کل جمعیت است. با کمی تسامح می‌توان گفت که یکی از گزینه‌های مناسب برای روند تغییرات آینده جمعیت ایران گزینه حدمتوسط سازمان ملل است. البته لازم به ذکر است

یکی از روش های حفظ تعادل پویای جمعیتی در ایران حفظ سطح باروری کمی بیش از سطح جانشینی (در حدود ۲/۱ تا ۲/۳) می باشد (مشفق و مطیع حق شناس، ۱۳۸۷). همچنین بر اساس پیش بینی کشوری و بر اساس فرضیه باروری متوسط (یعنی هر خانواده صاحب دو فرزند شود) تا سال ۲۰۵۰، یک چهارم جمعیت کشور را سالمندان تشکیل می دهد. براساس نتایج مطالعات مرکز آمار ۲/۷ درصد جمعیت کشور سالمندان هستند، شایان ذکر است که بر اساس تعریف سازمان جهانی بهداشت، سنین ۶۰ تا ۶۹ سال سالمند جوان، ۷۰ تا ۷۹ سال سالمند سالخورده و گروه سنی ۸۰ و بالاتر کهنسال اطلاق می شود (به نقل از سایت پزشک).

### اهمیت سالمندی در جهان، ایران و اسلام

در طبقه بندی های سازمان ملل افراد ۶۰ ساله و بیشتر سالمند قلمداد می شوند. به لحاظ اهمیت این گروه از جمعیت، سازمان ملل تا کنون اقدامات زیادی در خصوص رسیدگی به وضعیت آنها انجام داده است که اهم آن به قرار زیر است:

- ۱- اولین مجمع جهانی برای سالمندان در سال ۱۹۸۲ در وین تشکیل شد.
- ۲- مجمع عمومی سازمان ملل در دسامبر سال ۱۹۹۱ اصولی را برای بهبود شرایط زندگی سالمندان تحت عنوان قطعنامه ۴۶/۹۱ به تصویب رساند و دولت مردان کشورهای جهان را به لحاظ کردن و رعایت این اصول در برنامه های ملی ترغیب کرد.
- ۳- دومین مجمع جهانی برای سالمندان در سال (۲۰۰۲ ماه آوریل) در مادرید تشکیل شد. در این نشست که به فاصله ی ۲۰ سال از نشست اول تشکیل شده بود برنامه ی کار بلندمدت برای سالمندان و فعالیتهای انجام شده مورد بررسی قرار گرفت.<sup>۲</sup>

۴- بالاخره اول اکتبر سال ۲۰۰۵ برابر با ۹ مهر سال ۱۳۸۴ روز بین المللی سالمندان، نام گذاری شد. در

این خصوص موضوع «سالخوردگی در هزاره ی جدید تمرکز روی فقر، زنان سالمند و توسعه» به

عنوان موضوع محوری برای سال ۲۰۰۵ انتخاب و بعد از آن نیز برای هر سال یک موضوع محوری

در خصوص سالمندان انتخاب می شود (میر فلاح نصیری، ۴، ۵، ۶).

در دین مبین اسلام نیز جایگاه رفیعی برای سالخوردگان در نظر گرفته شده است و علاوه بر توصیه های مکرر خداوند متعال در قرآن مجید، در خصوص احترام و تکریم والدین و سالمندان که از نظر جایگاه انسانی و اعتقادی و درجات معنوی پس از عبادت پروردگار قرار دارد، پیامبر عظیم الشان اسلام (ص) و ائمه اطهار همه بر توجه خاص، نیکی به والدین و احترام به سالخوردگان و پیران تأکید فراوان کرده اند. برای مثال: رسول خدا (ص) فرموده است: " البرکه مع اکابرکم " ( مجلسی ، ۷۲ / ۱۴۰۳ .ه.ق: ۱۳۷) برکت و خیرماندگار، همراه بزرگترهای شماست. در جایی دیگر می فرمایند: " الشیخ فی اهله کالنبی فی امته " (همان ، ۱۳۷). پیرمرد در میان خانواده اش، همچون یک پیامبر در میان امتش است. در جایی دیگر ایشان می فرمایند: " من عرف فضل کبیر لسنه فوقره امنه الله تعالی من فزع یوم القیامه " (همان، ۱۳۷) هر کس فضیلت و مقام یک بزرگ را به خاطر سن و سالش بشناسد و او را مورد احترام قرار دهد، خدای تبارک و تعالی او را از هراس و نگرانی روز قیامت ایمن می دارد. همچنین در جایی دیگر می فرمایند: " بجلوا المشایخ فان من اجلال الله تبجیل المشایخ " (همان ، ۱۳۶) به پیران و سالخوردگان خود احترام بگذارید زیرا این کار یکی از نشانه های تعظیم خداوندی است. ایشان در جایی دیگر تأکید می کنند: " لیس منا من لم یرحم صغیرنا ولم یوقر کبیرنا " (همان ، ۱۳۶) از ما نیست کسی که به کودکان رحم نکند و به سالمندان و بزرگترها احترام نگذارد؛ و بسیاری دیگر از احادیثی که همگی گواهی بر ضرورت تکریم بزرگان و ریش سفیدان است.

ایرانیان عهد باستان نیز نخستین مردمانی بوده اند که برای ادای احترام، بزرگداشت و سپاسگذاری از مقام، جایگاه و ارزش سالخوردگان روز مشخصی را در سال تعیین کرده بودند و این روز ۲۵ شهریور ماه هر سال بوده

است که به آن "اشیش وانگ ( ašiš vang )" می‌گفتند. قدمت این رسم به روایتی به ۳۰۰۰ سال قبل بر می‌گردد (خاشعی، ۹۳).

در فرهنگ مردم ایران نیز در میان ادبیات شفاهی و حکمت عامه نکات زیادی در خصوص تکریم سالخوردگان آورده شده است. این ادبیات شفاهی که نسل به نسل و سینه به سینه انتقال یافته است حاوی ارزش‌های زیادی در خصوص توجه و پندگیری از سالخوردگان می‌باشد. بطوری که در مثل‌ها، ضرب‌المثل‌ها، داستان‌ها و موارد دیگر ادبیات شفاهی این یادآوری تکریم به کرات دیده می‌شود (برای نمونه نک: خاشعی، تصویر سالمندان در ضرب‌المثل‌ها).

### **بررسی برنامه‌های سالمندی در رسانه ملی**

«مدیریت و هدایت فرهنگ و افکار عمومی جامعه» که در سند افق رسانه به عنوان مأموریت اساسی رسانه ملی نقش بسته است؛ از طریق اجرای نظام کارآمد و اثربخش «مدیریت پیام» تحقق می‌پذیرد و این مهم، جز در پرتو سیاستگذاری و برنامه‌ریزی منسجم و هماهنگ و همکاری تنگاتنگ حوزه‌های پیام ممکن نیست (سیاستها و ضوابط...، ۱۳۸۷).

آنطور که در کتابچه «اهداف، محورها، اولویت‌ها و سیاستهای تولید، تامین و پخش سال ۱۳۸۴» آمده است: ترویج اخلاق اسلامی در خانواده با محورهای، احترام به والدین، احترام به سالمندان، رعایت حقوق و احترام خردسالان و بزرگسالان و ترویج صله ارحام از جمله اولویت‌های تامین و پخش گروه‌های خانواده بوده است (اهداف، محورها...، ۱۳۸۴: ۶۹).

بررسی برنامه‌های با محتوای گروه سنی سالخوردگی از رسانه ملی گویای میزان اهمیت و جایگاه این گروه در برنامه‌سازی است.

## الف) رادیو

رسانه فراگیر رادیو با توجه به سهولت برنامه‌سازی در آن و تعداد و تنوع شبکه‌های خود به موضوع سالخوردگی توجه داشته است؛ با این حال توجه به این گروه جمعیتی می‌تواند مد نظر دست‌اندرکاران رسانه رادیو بطور روزمره باشد تا این گروه نیز از برنامه‌های رادیو بطور روزانه منتفع گردند. جدول عملکرد شبکه‌های رادیویی در مورد برنامه‌سازی گروه سالخوردگان (جدول ۴) نشان دهنده تعداد و مدت برنامه‌های شبکه‌های رادیویی است که در طی سه سال ۸۹، ۸۹ و ۹۰ پخش شده است.

### جدول شماره ۴: عملکرد شبکه‌های رادیویی معاونت صدا در مورد برنامه‌سازی «گروه سنی

#### سالخوردگان» طی سالهای ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۰

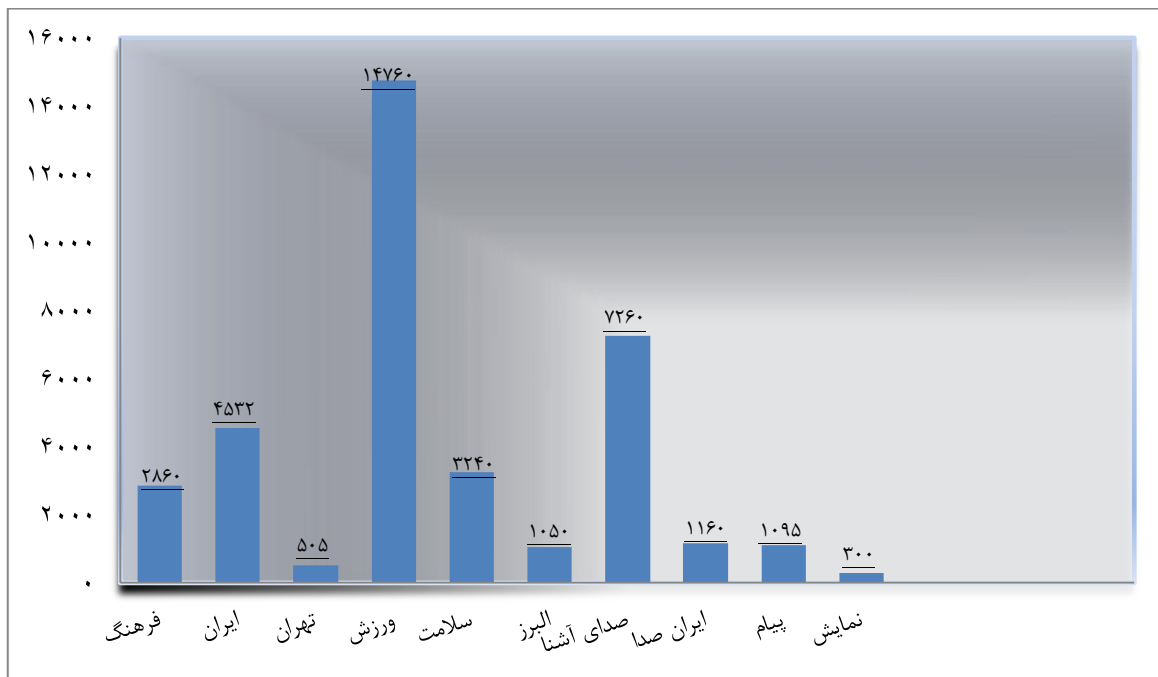
شبکه	تعداد برنامه	مدت برنامه		
		سال ۸۸	سال ۸۹	سال ۹۰
ایران	۲۳۷	۰	۵۰	۴۴۸۲
فرهنگ	۵۲	۲۸۶۰	۰	۲۸۶۰
تهران	۲۴	۱۲۰	۹۰	۲۹۵
جوان			**	
قرآن			**	
معارف			**	
معارف انگلیسی			**	
ورزش	۶۶۰	۴۴۴۰	۴۴۴۰	۵۸۸۰
سلامت	۳۱۰	۳۶۰	۳۶۰	۲۳۱۰
البرز	۱۰۴	۴۱۰	۴۳۰	۲۱۰
گفتگو			**	
صدای آشنا	۲۴۲	۰	۰	۷۲۶۰
اقتصاد			**	
ایران صدا	۶۹	۳۶۰	۳۸۵	۴۱۵
پیام	-	۳۶۵	۳۶۵	۳۶۵
نمایش	۱۰	۰	۲۴۰	۶۰
جمع کل	۱۷۰۸	۸۹۱۵	۶۳۶۰	۲۱۲۷۷

(منبع: اطلاعات اخذ شده از اداره کل اطلاعات و برنامه‌ریزی رادیو)

نمودار ۳: برنامه‌سازی رادیویی در مورد گروه سنی سالخوردگان بر حسب دقیقه

طی سالهای ۱۳۸۸ تا ۱۳۹۰

مدت برنامه (دقیقه)





## ب) تلویزیون

بررسی برنامه‌های پخش شده از شبکه‌های مختلف سیما در خصوص گروه سالمندان نشان دهنده آن است که با وجود برنامه‌های پخش شده از این شبکه‌ها، اما کمیت و تعداد آنها در طول سال و یا به مناسبت‌های مختلف محدود بوده است.

جدول شماره ۵: نام برنامه، شبکه و مدت برنامه‌های ارائه شده در سالهای ۸۴ تا ۹۰ از

### شبکه‌های مختلف سیما

نام برنامه	شبکه	تعداد / مدت	سال ارائه	تهیه کننده
جشن تولد	تهران	۱۳ × ۴۵	۸۸	----
آسایشگاه	معاونت سیما	۱ × ۹۰	۹۰	کیانوش گرامی
برای پیرمردها	شبکه ۳ سیما	۱ × ۳۰	۸۹	احمد حسین خانی
جایی برای پیرمردهاست	سیما فیلم	۱ × ۹۰	۸۸	احسان سلطانیان
سالمندان همیشه چشم برآهند	مرکز صبا	۱ × ۵	۸۴	سیده آقا مسلمی
سالمندان	شبکه ۴	۶ × ۳۰	۸۷	فرحناز شریفی
تجلیل از بازنشستگان	تهران	۱ × ۹۰	۸۴	رضا یوسفی محله

(منبع: اطلاعات اخذ شده از اداره کل اطلاعات و برنامه‌ریزی سیما)

بطوری که از جدول شماره ۵ مشاهده می‌شود از شبکه‌های تهران، یک، سه، چهار، سیما فیلم و مرکز صبا برنامه‌هایی در خصوص گروه سنی سالخوردگان تولید و پخش شده است. همچنین برنامه‌ای به نام مجموعه «چاپ شصتم» کاری از گروه اجتماعی شبکه یک سیما بازگو کننده گوشه‌ای از نیازهای سالمندان از دریچه رسانه ملی می‌باشد. تهیه کننده این برنامه در گفتگو با رسانه خبری شبکه یک سیما اذعان می‌کند: «بی‌اغراق در

تلویزیونی تقریباً برای تمامی گروه‌های سنی برنامه‌های ویژه‌ای تولید می‌شود و تنها سالمندان عزیز هستند که تاکنون کمتر مورد عنایت برنامه سازان قرار گرفته‌اند». این تهیه‌کننده افزود: مجموعه نمایشی - ترکیبی «چاپ شصتم» با بهانه قراردادن روایت زندگی ساده و صمیمانه دو سالمند در خانه‌ای که گوشه گوشه آن حرف‌های خودمانی و عاشقانه زمزمه می‌شود، می‌کوشد تا به بازگویی مباحث عمده مربوط به زندگی سالمندان از پزشکی و بیماری‌های مزمن دوره سالمندی گرفته تا دغدغه‌های اجتماعی و بالاخره جایگاه عاطفی سالمندان در میان خانواده‌ها را به تصویر بکشد (پایگاه اطلاع رسانی شبکه یک سیما). این مجموعه در ۱۳ قسمت ۵۰ دقیقه‌ای تهیه شده است.

با وجود برنامه‌سازی‌هایی که در سال‌های اخیر در سیما انجام شده است، اما به استناد نظر همین تهیه‌کننده و شواهد موجود، برنامه‌سازی در سیما و در خصوص گروه سنی سالخورده‌گان مطلوب نبوده است و معاونت سیما در این خصوص باید سیاست‌های جدیدی را پیشه گیرد.

### **خلاصه و پیشنهاد**

بحران سالمندی، واقعیتی است که تا دو دهه دیگر جامعه ما را گرفتار خواهد کرد و از هم اکنون باید با برنامه‌ریزی دقیق، ضمن ایجاد امکانات مناسب برای سالمندی فعال و پویا برای افراد جامعه، هزینه‌های آن را به حداقل برسانیم. در حالی که هم اکنون سالمندی جمعیت در کشورهای توسعه یافته، پدیده جدیدی نیست ولی کشورهای در حال توسعه و از جمله ایران، از هم اکنون باید برای رفاه سالمندان آینده خود چاره اندیشی کنند. رسانه ملی به عنوان یک نهاد عمومی، اطلاع رسان و سرگرم‌کننده با توجه به روند افزایشی جمعیت سالخورده طی سال‌های آینده باید تمهیدات لازم برای برنامه‌سازی ویژه این گروه را در دستور کار خود قرار دهد. تا این گروه از سالخورده‌گان نیز بتوانند از برنامه‌های و خصوصاً سالخورده‌گان از رسانه ملی استفاده نمایند. در این خصوص موارد زیر پیشنهاد می‌گردد:

- شاید بی‌مناسبت نباشد که تمهیداتی برای برنامه‌ریزی و افتتاح یک شبکه رادیویی برای سالخوردگان در افق چند سال آینده رسانه در نظر گرفته شود.
- شبکه‌های تلویزیونی از جمله شبکه سراسری و شبکه تهران و شبکه‌های استانی به موضوع برنامه‌سازی برای گروه سالخوردگان توجه بیشتری نشان داده و از نظر کمی و کیفی برنامه‌هایی در شأن این گروه تولید نمایند.
- با توجه به ویژگی‌های خاص این سن که افسردگی پیری جزئی از آن است، برنامه‌های مفرح و شاد و در عین حال متناسب با این سن که عوامل آن می‌تواند از بازنشستگان باشد، سرگرمی و نشاط این گروه از سالمندان را دوچندان می‌کند.
- موضوعات فولکلوریک با توجه به تجربه و سن این افراد می‌تواند فضای نوستالژیکی را برای این گروه سالمند ایجاد نمایند. بخصوص آنکه شبکه‌های استانی فرصت و موقعیت بیشتری برای تولید اینگونه سوژه‌ها دارند.
- با توجه به بیماریهای خاص سالمندان و نگهداری آنها از سوی خانواده‌ها لزوم آگاهی بخشی از طریق شبکه‌های سیما به خانواده‌ها در خصوص نگهداری سالمندان و بیماریهای خاص آنها موضوعی است که می‌تواند در برنامه‌های ویژه سالمندان لحاظ گردد.
- کارت منزلت از جمله خدماتی است که در اختیار سالمندان جامعه قرار گرفته است، اطلاع رسانی در مورد خدمات بیشتر ارگانها و سازمانها و نهادها در مورد سالخوردگان می‌تواند مهمترین جنبه خبررسانی رسانه در برنامه‌های ویژه سالخوردگان باشد.
- بیان مباحث اخلاقی و دعا و نیایش با توجه به گرایش افراد سالخورده به معنویت و آخرت، بخشی از برنامه‌های ویژه سالخوردگان را می‌تواند تأمین نماید.
- ساخت تیزرها و میان‌برنامه‌های در خصوص تکریم سالخوردگان بطور پیوسته می‌تواند نگرش کودکان، جوانان و میانسالان را نسبت به احترام به سالخوردگان در جامعه افزایش دهد.

- ورزش به عنوان مهمترین رکن حرکتی انسان برای سلامتی جسم و روان و اهمیت آن برای سالخوردگان می‌تواند یک موضوع روتین برای سالخوردگان در برنامه‌های صدا و سیما پیش‌بینی گردد. به نظر می‌آید تجربه کشور چین در این زمینه و ورزش‌های خاص شرقی در مورد سالخوردگان تجربه جدیدی در این باره خواهد بود.

- یکی از راه‌های پیش روی سیاست‌گذاران عرصه رسانه استفاده از تجربیات کشورهای موفق در این زمینه می‌باشد. به عنوان مثال برخی از سیاست‌های مربوط به سالمندان در کشور سوئد قابل بومی‌سازی است و متولدین بعد از جنگ جهانی دوم و قبل از آن در کشور سوئد اکنون دوران بازنشستگی خود را می‌گذرانند که حدود ۲۰ درصد جمعیت این کشور را تشکیل می‌دهند. همچنین در آلمان نیز در این خصوص سیاست‌های خاص سالمندی را اجرا می‌نمایند. شبکه RTL آلمان شبهای شنبه برنامه ویژه FOLK را برای سالخوردگان پخش می‌نماید که در آن با حضور جمع زیادی از سالخوردگان زن و مرد در یک فضای بزرگ، ترانه‌های شاد فولکلوریک و خاطره‌انگیز اجرا و همزمان برای سایر سالخوردگان از این شبکه پخش می‌شود.

پی نوشت:

<sup>۱</sup> . تعداد بچه‌های زنده‌ای که هر زن در طول دوره باروری خود متولد می‌کند.

- ۲- برخی از نکته‌های مهم این اصول عبارت‌اند از:

**استقلال** - سالمندان باید: به خوراک، آب، سرپناه، پوشاک و مراقبت بهداشتی کافی که از راه تأمین درآمد به دست می‌آید، حمایت خانواده و اجتماع و خودیاری دسترسی داشته باشند. امکان دسترسی برای کارکردن در فرصت‌های درآمدزای دیگر را داشته باشند. بتوانند در تعیین زمان و شیوهی ترک کار، مشارکت داشته باشند. به برنامه‌های مناسب کارآموزی و آموزشی دسترسی داشته باشند. بتوانند در فضاهایی زندگی کنند که ایمن بوده و با ترجیحات شخصی و توانایی‌های در حال تغییر، سازگاری داشته باشند. بتوانند تا حد امکان به‌جای خانه‌ی سالمندان در منزل اقامت داشته باشند.

**مشارکت** - سالمندان باید: به صورتی ادغام شده در جامعه بمانند که بتوانند فعالانه در تدوین و اجرای سیاست‌هایی که به‌زیستی و راحتی آنان را به طور مستقیم تحت تأثیر قرار می‌دهد مشارکت کنند و دانش و مهارت‌های خود را در اختیار نسل‌های جوان تر قرار دهند. بتوانند برای خدمت به اجتماع و خدمت داوطلبانه در موقعیت‌های متناسب با علائق و قابلیت‌های خود فرصت‌هایی را جستجو کنند و توسعه دهند. بتوانند جنب‌شها یا انجمن‌های سالمندان تشکیل دهند.

**مراقبت** - سالمندان باید: طبق نظام ارزش‌های فرهنگی جامعه از مراقبت و حمایت خانواده و اجتماع بهره‌مند شوند. برای کمک به خود در حفظ یا بازیابی سطح بهین‌هی آسایش بدنی، ذهنی و عاطفی و پیشگیری یا به تأخیر انداختن شروع بیماری، به مراقبت بهداشتی دسترسی داشته باشند. برای افزایش استقلال شخصی، حمایت و مراقبت به خدمات اجتماعی و حقوقی دسترسی داشته باشند. بتوانند از سطوح مناسب از خدمات

مراقبتی مراکز حمایتی، توان بخشی و ایجاد نگرش های اجتماعی و روانی در یک فضای انسانی و امن بهره مند شوند. بتوانند به هنگام اقامت در هر سرپناهی و یا هر امکان مراقبتی و درمانی از حقوق بشر و آزادی های اساسی شامل احترام کامل به شأن، اعتقادات، نیازها و زندگی خصوصی و حق اتخاذ تصمیمات در مورد مراقبت بهداشتیو کیفیت زندگی خود، برخوردار باشند.

**خودسازی** - سالمندان باید بتوانند در پی فرصتهایی برای توسعه هی کامل توانایی های بالقوه خود باشند. به امکانات و منابع آموزشی، فرهنگی، معنوی و تفریحی جامعه دسترسی داشته باشند.

**شأن** - سالمندان باید بتوانند با سربلندی و در امنیت زندگی کنند و از بهره کشی و سوء استفاده بدنی یا ذهنی در امان باشند. بدون در نظر گرفتن سن، جنس، پیشینه ی نژادی یا قومی، ناتوانی یا دیگر وضعیت ها و جدا از میزان مشارکت اقتصادی خود، ارزش گذاری شوند. به لحاظ اهمیت مسائل مرتبط با سالمندان، سازمان ملل سال ۱۹۹۹ را سال بین المللی سالمندان نامید و کشورها موفق شده اند سیاست ها و برنامه هایی را در مورد بهبود رفاهی سالمندان تصویب و اجرا نمایند. از جمله اقدامات انجام شده که در مجمع جهانی برای سالمندان صورت گرفته است عبارت اند از: توسعه و اجرای سیاست هایی در سطوح ملی، منطقه ای و بین المللی برای ارتقای زندگی سالخوردگان و فراهم آوردن این امکان که آن ها در سال های پیش روی خود از لحاظ قوای فکری و جسمی، تندرستی، امنیت کامل و آزاد بهره مند شوند. مطالعه ی تأثیرهای متقابل بین جمعیت سالخورده بر توسعه و نیز توسعه بر سالخوردگان با هدف بالفعل کردن کامل توانایی های آن ها از راه اقدام های مناسب و کاستن از پیامدهای منفی آن (به نقل از میرفلاح نصیری).

## منابع:

- زاهدی، محمد، توسعه و نابرابری، تهران: انتشارات مازیار، ۱۳۷۶
- گیدنز، آنتونی، جامعه شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: انتشارات نشر نی، ۱۳۷۶
- مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری های عمومی نفوس و مسکن در سال های ۸۵-۱۳۳۵
- محمودی، محمد جواد، «تحولات جمعیتی، چالش های پیش رو و لزوم تجدیدنظر در سیاست های جمعیتی ایران»، مرکز بررسیهای استراتژیک ریاست جمهوری، به نشانی <http://www.css.ir/?p=343> (تاریخ مشاهده: ۸ تیر ۱۳۹۰)
- حسینی، حاتم، به نقل از وبگاه دموگرافی به نشانی:  
[www.populationstudies.blogfa.com/post-356.aspx](http://www.populationstudies.blogfa.com/post-356.aspx) (تاریخ مشاهده: ۱۰ تیر ۱۳۹۰)
- سایت خبری تابناک به نشانی: <http://www.tabnak.ir/fa/news> (تاریخ مشاهده: ۱۴ تیر ۱۳۹۰)
- وبگاه پزشک به نشانی: <http://www.pezeshk.us/?p=6032> (تاریخ مشاهده: ۱۵/تیر/۱۳۹۰)
- میرفلاح نصیری، سید نعمت الله، «مشخصه های جمعیت شناختی سالمندی جمعیت و نماگرهای مربوط در ایران»، گزیده مطالب آماری، سال ۱۸، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۸۶
- مجلسی، علامه شیخ محمد باقر، بحار الانوار، جلد ۷۲، بیروت، موسسه تاوهاب، ۱۴۰۳ ه.ق.

- خاشعی، رضا، «جایگاه و تصویر سالمندان در فرهنگ مردم»، فصلنامه نجوای فرهنگ، سال اول، شماره ۲، زمستان ۱۳۸۵

- سام آرام، عزت الله، «از غرب خانه عشایری تا سرای سالمندانِ خصوصی تهران»، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۳ و ۴، سال ۱۳۷۱

- مشفق، محمود و مطیع حق شناس (ن)، «تغییر ساختار سنی جمعیت ایران و ابعاد اقتصادی و اجتماعی پنجره جمعیتی آن»، پروژه مشترک صندوق جمعیت سازمان ملل در ایران و دانشگاه تهران، ۱۳۸۶

- سیاست‌ها و ضوابط برنامه‌سازی در موضوعات و مناسبت‌ها، مرکز طرح و برنامه، صدا و سیما، سال ۱۳۸۷

- اهداف، محورها، اولویت‌ها و سیاست‌های تولید و تأمین و پخش، مرکز طرح و برنامه‌ریزی صدا و سیما، ۱۳۸۴

- پایگاه اطلاع‌رسانی شبکه یک سیما به نشانی:

[http://ch1.tribtv.ir/index.php?option=com\\_content&task=view&id=7666](http://ch1.tribtv.ir/index.php?option=com_content&task=view&id=7666) (تاریخ مشاهده: ۱۵ تیر ۱۳۹۰)

---

این مقاله در نشریه «افق رسانه»، (نشریه علمی ترویجی در زمینه مدیریت رسانه)، شماره ۹۴، ویژه تابستان ۱۳۹۱ صص ۷۰ تا ۸۱ به چاپ رسیده و برای باز نشر به سایت «انسان شناسی و فرهنگ» ارسال شده است.

- صفحه سید علیرضا هاشمی در انسان شناسی و فرهنگ

<http://www.anthropology.ir/node/7462>